

"You had a father: let your son say so."

(Shakespeare, sonnet 13)

1. *Bedoeling.*
2. *Literatuur.*
3. *De parabel van Lucas over De Verloren Zoon.*
4. *Parabel en film?*
5. *De gebroeders Dardenne en de parabel over De Verloren Zoon?*
6. *De gebroeders Dardenne en Emmanuel Levinas?*
7. *De film L' Enfant en de parabel van De Verloren Zoon.*
8. *De (on)mogelijkheid van vergeving?*
9. *En de oudste zoon?*
10. *Het schilderij van Rembrandt.*

1. Bedoeling:

De volgende verhalen ontmoeten elkaar... de film "L' Enfant" van de gebroeders Dardenne in dialoog met de parabel van De Verloren Zoon (Lc 15,11-32), door Rembrandt samengebald tot een aanschouwelijke stilte.

2. Literatuur:

- (1) Luc Dardenne, *Au dos de nos images 1991-2005*, Editions du Seuil, 2005.
- (2) René Luneau, *L'enfant prodigue*, collection évangiles, Bayard, 2005.
- (3) Henri Nouwen, *Eindelijk Thuis, Gedachten bij Rembrandts 'De Terugkeer van de Verloren Zoon'*, Lannoo, 1991.
- (4) Jean le Du, *Wie is eigenlijk de verloren zoon?, dieptepsychologische lezing van de parabel*, Patmos, 1977.

3. De parabel van Lucas over De Verloren Zoon:

Vervolgens zei hij: 'Iemand (Een man) had twee zonen. [12] De jongste van hen zei tegen zijn vader: "Vader, geef mij het deel van uw bezit waarop ik recht heb." De vader verdeelde zijn vermogen onder hen. [13] Na enkele dagen verzilverde de jongste zoon zijn bezit en reisde af naar een ver land, waar hij een losbandig leven leidde en zijn vermogen verkwistte. [14] Toen hij alles had uitgegeven, werd dat land getroffen door een zware hongersnood, en begon hij gebrek te lijden. [15] Hij vroeg om werk bij een van de inwoners van dat land, die hem op het veld zijn varkens liet hoeden. [16] Hij had graag zijn maag willen vullen met de peulen die de varkens te eten kregen, maar niemand gaf ze hem. [17] Toen kwam hij tot zichzelf en dacht: De dagloners van mijn vader hebben eten in overvloed, en ik kom hier om van de honger. [18] Ik zal naar mijn vader gaan en tegen hem zeggen: "Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en tegen u, [19] ik ben het niet meer waard uw zoon genoemd te worden; behandel mij als een van uw dagloners." [20] Hij vertrok meteen en ging op weg naar zijn vader. Zijn vader zag hem in de verte al aankomen. Hij kreeg medelijden en rende op zijn zoon af, viel hem om de hals en kuste hem.

[21] "Vader," zei zijn zoon tegen hem, "ik heb gezondigd tegen de hemel en tegen u, ik ben het niet meer waard uw zoon genoemd te worden." (...zie rest van 19?) [22] Maar de vader zei tegen zijn knechten: "Haal vlug het mooiste gewaad en trek het hem aan, doe hem een ring aan zijn vinger en geef hem sandalen. [23] Breng het gemeste kalf en slacht het. Laten we eten en feestvieren, [24] want deze zoon van mij was dood en is weer tot leven gekomen, hij was verloren en is teruggevonden." En ze begonnen feest te vieren.

[25] De oudste zoon was op het veld. Toen hij naar huis ging en al dichtbij was, hoorde hij muziek en gedans. [26] Hij riep een van de knechten bij zich en vroeg wat dat te betekenen had. [27] De knecht zei tegen hem: "Uw broer is thuisgekomen, en uw vader heeft het gemeste kalf geslacht omdat hij hem gezond en wel heeft teruggekregen." [28] Hij werd woedend en wilde niet naar binnen gaan, maar zijn vader kwam naar buiten en trachtte hem te bedaren. [29] Hij zei tegen zijn vader: "Al

jarenlang [werk ik voor u](#) en nooit ben ik u ongehoorzaam geweest als u mij iets opdroeg, en u hebt mij zelfs nooit een geitenbokje gegeven om met mijn vrienden feest te vieren. [30] Maar nu [die zoon van u](#) is thuisgekomen die uw vermogen heeft verkwanseld aan de hoeren, hebt u voor hem het gemeste kalf geslacht.” [31] Zijn vader zei tegen hem: “[Mijn jongen](#), jij bent altijd bij me, en alles wat van mij is, is van jou. [32] Maar we konden toch niet anders dan feestvieren en blij zijn, want [je broer](#) was dood en is weer tot leven gekomen. Hij was verloren en is teruggevonden.

4. Parabel en film?

“Lucas had theater moeten maken, dat is zeker, of cinema...” (2) p.56

Zowel het parabelgenre als de filmkunst van de gebroeders Dardenne vinden hun inspiratie in de alledaagse werkelijkheid:

Parabel:

“Je suis souvent étonné, écrit l'exégète Philippe Lefebvre, de la grande banalité de bien des récits de la Bible: anecdotes familiales, querelles de voisins... C'est que l'actualité est le lieu habituel de Dieu: les faits banals, quotidiens, heureux retentissements ou pas, en tout cas récurrents, voilà les endroits où on le rencontre.” (2) p.23

Film :

« Pourquoi ces cas-là sont-ils précisément ceux qu'il faut rechercher ? Parce que c'est dans la famille, entre le père, la mère, le fils, la fille, le frère, la soeur que l'amour et la haine sont les plus intenses. Entre eux germent le premier puissant désir de se donner, le premier puissant désir de donner la mort, les premières terribles et fatales rivalités. Entre eux germent les premiers interdits où se joue le renoncement à ces désirs et à ces rivalités. Au commencement il y a la famille. Nous y retournons nécessairement chaque fois que nous tentons d'inventer une histoire. » (1) p.135

5. De gebroeders Dardenne en de parabel van De Verloren Zoon?

Het voorgaande maakt duidelijk dat de spanning binnen een zelfde gezin, zoals in het verhaal over De Verloren Zoon, de rode draad is doorheen de laatste films van de gebroeders Dardenne, vooral in La Promesse, Le Fils en L'Enfant. We zouden hier bijna van een “trilogie” kunnen spreken, te vergelijken met de manier waarop de evangelist Lucas drie gelijkenissen op een rij zet: het verloren schaap, de verloren drachme en de verloren zoon.

In de voorbereiding van de film « Le Fils » (over een vader die de leraar wordt van de moordenaar van zijn zoon) verwijst Luc Dardenne naar het verhaal over het offer van Isaak:

“L'enfant, son ignorance absolue de l'intrigue. Isaac, le bois sur l'épaule, accompagne son père. Sans doute marche-t-il derrière lui, voit-il son dos, dans sa main le couteau... 'Où est l'agneau pour le sacrifice ?...' Ceux qui participent à l'intrigue savent mais lui ne sait pas. Dieu sait, lui qui en est l'instigateur. Abraham sait, lui qui en est le serviteur accablé. Isaac ne sait pas et peut poser la vraie question, la question de l'innocent, de celui qui ignore l'intrigue. » (1) p.19

Luc Dardenne over de relatie met zijn eigen vader :

« Mon père. Je me suis battu longtemps avec lui. Sans répit. Je n'étais pas seul. Mon frère était toujours avec moi et moi avec lui pour lutter contre lui. Nous ne nous le disions jamais à voix haute mais nous savions que notre lien était indéfectible. Peut-être scella-t-il notre destin de cinéaste bicéphale ? Je ne sais pas. La seule chose que je crois savoir est que dans nos films nous parlons beaucoup de notre père, de ses fils et de lui. Je n'ai jamais parlé avec mon père. Cela n'a rien d'exceptionnel. C'est peut-être même la règle. Il m'a fallu de nombreuses années pour comprendre ce que je lui devais, ce que nous lui devions, pour ressentir ce que, dans toutes ses maladresses et ses obsessions, il avait tenté de nous transmettre : l'exigence morale, celle qui sans doute l'avait

conduit à s'engager dans les partisans armés lorsqu'il avait dix-sept ans. De cet engagement, il n'avait jamais parlé. » (1) p.97-98

Een anekdote die naar De Verloren Zoon verwijst :

« Histoire vraie à méditer. Une femme, âgée de quatre-vingts ans, agonise entourée de ses trois filles. Dans un dernier effort, proche de l'inconscience, elle prononce les prénoms de deux de ses filles qui se penchent vers elle, lui prennent la main... Elle meurt. Elle n'a pas prononcé le prénom de la troisième qui se sentit comme reniée, abandonnée. Elle, la fille fidèle, aimante, qui aida toujours sa mère dans sa vie de veuve, dans sa vieillesse et durant sa longue maladie, pourquoi ne l'avait-elle pas appelée ? Comment accepter cette injustice ? Peut-être doit-elle accepter qu'elle fut pour quelque chose dans l'éloignement de ses deux soeurs. Qu'elle y fût ou non pour quelque chose, peut-être doit-elle comprendre **que ce qui importa le plus pour sa mère dans ce dernier moment fut de se réconcilier avec ses deux autres filles, ses enfants prodigues ?** » (1) p.121-122

6. De gebroeders Dardenne en Emmanuel Levinas ?

Herhaaldelijk verwijst Luc Dardenne in zijn dagboek naar de filosofie van Levinas: (Over La Promesse) « Emmanuel Levinas est mort durant notre tournage. Le film doit beaucoup à la lecture de ses livres. Son interprétation du face-à-face, du visage comme premier discours. Sans ces lectures, aurions-nous imaginé les scènes de Roger et Igor dans le garage, d'Assita et Igor dans le bureau du garage et dans l'escalier de la gare? **Tout le film peut être vu comme une tentative d'arriver enfin au face-à-face.** » (1) p.56

De moraalfilosofie van Emmanuel Levinas (naar een artikel van Leopold Vinken over de manier waarop Roger Burggraeve Levinas interpreteert):

Ethiek als cultus van het verlangen	Ethiek als cultuur van het verlangen	Ethiek als ommekeer van het verlangen naar verantwoordelijkheid
Cultus, namelijk zichzelf vereren egocentrisme	Conflict maakt compromis noodzakelijk Cultuur = wetten	"Het gelaat van de ander", vanuit de ander
Ander = middel Ander = mezelf	Ander = hindernis Ander = zoals mezelf	Ander = doel Ander = totaal anders dan mezelf
Ethiek als inperking van mijn vrijheid en handhaving van mijn verlangen <i>MOETEN</i>		Ethiek als zingeving van mijn vrijheid en in-vraag-stelling van mijn verlangen <i>WILLEN</i>

Toepassing op de structuur van de film L'Enfant :

PROLOOG	DEEL 1	OVERGANG	DEEL 2	OVERGANG	DEEL 3	EPILOOG
Sonia zoekt Bruno	oppervlakkigheid	Bruno bekend aan Sonia dat hij Jimmy verkocht heeft	conflict ?	Bruno met zijn kompaan Steve in de rivier	naar verzoening	Sonia bezoekt Bruno
	ander = middel		ander = hinder-nis		ander = doel	

De overgangen liggen in de lijn van Levinas' "epifanie van het gelaat". Vooral in de tweede overgang, de grootste diepte (rivier als wedergeboorte?) wordt Bruno vader, of beter: het gelaat van Steve ervaart hij als een ethische imperatief.

Naast deze twee overgangen is de ultieme epifanie als een "face-à-face" de slotscène van de film.

7. De film L' Enfant en de parabel van De Verloren Zoon?

- De titels van beide verhalen... Wie is verloren? Wie is l'enfant?
- Bruno verkoopt zijn vaderschap, zoals de jongste zoon zijn "zoonschap" verkoopt. In allebei de verhalen worden de familiebanden ingeruild voor geld.
- Honger, isolement... doen beiden terugkeren (het kwaad straft zichzelf).
- De woorden om vergiffenis te vragen zijn ontoereikend. In L' Enfant heeft Sonia de goedkope excuses van Bruno door, terwijl de jongste zoon in de parabel zelfs niet de kans krijgt om zijn volledige schuldbekentenis uit te spreken (zie de toevoeging in vers 19 die in vers 21 ontbreekt) .
- Het mooiste is dat wat niet uitgesproken wordt of geschreven staat: de vergevende woorden. De film L' Enfant eindigt met de tedere omhelzing van Bruno en Sonia, terwijl de vader in de parabel al een groot feestmaal voorbereidt.
- "De man die twee zonen had" wordt echt vader in de ogen van de jongste zoon (en omgekeerd), zoals Bruno die in de gevangenis voor het eerst de naam van zijn kind "Jimmy" uitspreekt, en mede daardoor vader en misschien levenspartner kan worden voor Sonia.
- Twee verhalen over "volwassen worden".

8. De (on)mogelijkheid van vergeving?

Hiermee raken we de kern van deze verhalen: de bekering gaat niet vooraf aan de vergiffenis, maar wordt erin geboren. Vergiffenis, zoals liefde, verdien je niet: je krijgt het. Beide verhalen visualiseren deze overdaad, die in de christelijke traditie met het begrip « genade » wordt uitgedrukt: de vader loopt zijn zoon tegemoet, terwijl Sonia Bruno bezoekt in de gevangenis. Volgens menselijke normen zijn beide handelingen absurd, maar is dat ook het geval voor God?

Alleen het onvergeeflijke, is het vergeven waard, schreef Jacques Derrida:

« Il faut admettre que pardonner l'impardonnable, c'est accomplir un geste qui n'est plus à la mesure de l'immanence humaine. D'où l'origine de la religion. » (J. Derrida).

9. En de oudste zoon?

In de parabel van Lucas stelt de oudste zoon het onbegrip van de Farizeeën voor tegenover Jezus' omgaan met zondaars en tollenaars (zie ook de inleiding van de "trilogie" bij Lucas: 15,1-2). Maar is daarmee alles gezegd? Is de oudste zoon dan zo verschillend van de jongste? Terwijl hij zijn ongenoegen kenbaar maakt aan zijn vader, maakt hij zichzelf gelijk aan zijn broer want ook hij behandelt zijn vader als een geldschieder: "al zovele jaren dien ik u en nog nooit heb ik uw geboden overtreden!" Ook hij heeft er dus nog niets van begrepen. Hij heeft jarenlang zijn vader gediend als een baas, maar hij heeft hem nog nooit echt bemind. De Vader wil juist niet gediend worden als was hij enkel maar een baas. Hij wil bemind worden en door ons erkend worden als wat hij in feite is: een Vader. De oudste, zowel als de jongste begaan dezelfde fout. De éne in een vlaag van onbezonnenheid, de andere tijdens een jarenlange opgekropte bitterheid, maar beiden tonen ze dat ze kunnen leven zonder de vriendschap van de vader. Op het moment dat de jongste zijn vader als vader erkent en als zoon herboren wordt, verliest de vader zijn oudste zoon. Daarmee eindigt het verhaal in vreugde (Een vader had een zoon), maar ook in verdriet (Een man had een zoon).

In de film *L' Enfant* ('Hoe is het mogelijk dat iemand zijn eigen kind verkoopt?' 'Hoe is het mogelijk dat Sonia Bruno vergeeft?') neemt de toeschouwer de plaats in van de oudste zoon. Terwijl hij zittend het gebeuren van op afstand bekijkt, staat de oudste zoon bij Rembrandt afzijdig van de verzoening tussen vader en zoon/broer. Deze intimiteit, zoals het wenen van de twee hoofdpersonages in *L' Enfant*, is kwetsbaar: iedere buitenstaander voelt zich tegenover zo'n scène ongemakkelijk, en voor sommigen is een dergelijk einde zelfs onbegrijpelijk...

10. Het schilderij van Rembrandt.

In zijn boek *Eindelijk Thuis, Gedachten bij Rembrandts 'De Terugkeer van de Verloren Zoon'*, beschrijft Henri Nouwen zijn ontmoeting met dit schilderij parallel met zijn eigen levenservaring en de biografie van Rembrandt Harmenszoon van Rijn. De triade jongste zoon-vader-oudste zoon wordt hierdoor een sjabloon voor het leven van iedere mens: "of jij nu de jongste of de oudste zoon bent, je moet wel beseffen dat je geroepen bent om vader te worden." (3) p.29

De manier waarop Rembrandt de parabel van De Verloren Zoon heeft samengebald tot een aanschouwelijke stilte, drukt de eeuwige spanning uit tussen liefde en gerechtigheid. Door de slotscène van de film *L' Enfant* delen de gebroeders Dardenne deze iconografische traditie.

Psalm 31,15-17:

*Heer, ik stel mijn vertrouwen in U;
ik houd eraan vast: U bent mijn God.
Mijn levenslot ligt in uw hand;
maak mij los uit de greep van vijand en achtervolger.
Laat uw **lichtend gelaat** over uw **dienaar** schijnen,
red mij, want U hebt mij lief.*